

УДК 711.1

Огоньок В.О.,

ПП Архітектурно-проектне бюро «Арко», м. Тернопіль

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИХ ЗМІН В ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА УМОВ ЇХ РОЗМІЩЕННЯ

Проаналізовані архітектурно-планувальні особливості об'єктів соціальної інфраструктури, а також характер їх розміщення в умовах соціально-економічних трансформацій на прикладі ряду сіл Тернопільської області.

Визначені шляхи і умови подальшого розвитку об'єктів соціальної інфраструктури і місць їх розташування.

Політичні зміни, що відбулися, починаючи з 1990 року, впровадження ринкової економіки і демократичних засад функціонування держави, а також відродження самоврядування, спричинили зміни в системі соціальної інфраструктури сіл. Поступова деградація віддаленої сільської місцевості й урбанізація територій навколо міст, зменшення значення традиційних форм господарювання призводять до стагнації, а інколи й деградації соціальної інфраструктури в селах. Більшість сіл Тернопільщини характеризується на сьогодні негативними тенденціями демографічних і соціальних змін, браком перспектив економічного розвитку. Для відродження і розвитку сіл важлива роль належить формуванню ефективної соціальної інфраструктури.

Предметом дослідження є будівництво об'єктів соціальної інфраструктури, починаючи від 70-х років ХХ ст. до сьогоднішніх днів з урахуванням їх розміщення. Дослідження охоплено понад сто об'єктів у 25-ти селах Тернопільської області. Дослідження проводилося на основі анкетування, натурних обстежень, інвентаризації та аналізу ділянок і об'єктів, виконаних безпосередньо автором у період 2010–2011 років. Попередній період аналізувався на основі планувальних матеріалів та анкетних даних.

Метою аналізу були дослідження змін на територіях і в об'єктах соціальної інфраструктури. Вирішувалися наступні завдання:

- охарактеризувати наявний стан організації ділянок та формування об'єктів соціальної інфраструктури у вибраних селах Тернопільщини;
- виділити чинники, які впливають на зміни в їх організації та локалізації;
- охарактеризувати типологію вибраних об'єктів;
- здійснити аналіз змін стану ділянок і архітектурно-планувальних вирішень об'єктів соціальної інфраструктури;
- зробити спробу прогнозу подальшого розвитку та реформування ділянок і об'єктів цієї групи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Візьмемо для прикладу села, розташовані на територіях різних районів Тернопільської області - с. Кам'янки Підволочиського району, с. Білобожниця Чортківського району, с. Васьківці Шумського району, с. Доброполе Бучацького району, с. Дунаїв Кременецького району, с. Коцюбинці Гусятинського району, с. Молотків Лановецького району, с. Озерна Зборівського району, с. Саранчуки Бережанського району, с. Озеряни Борщівського району. Географія розташування сіл на території Тернопільської області представлена на рис. 1.

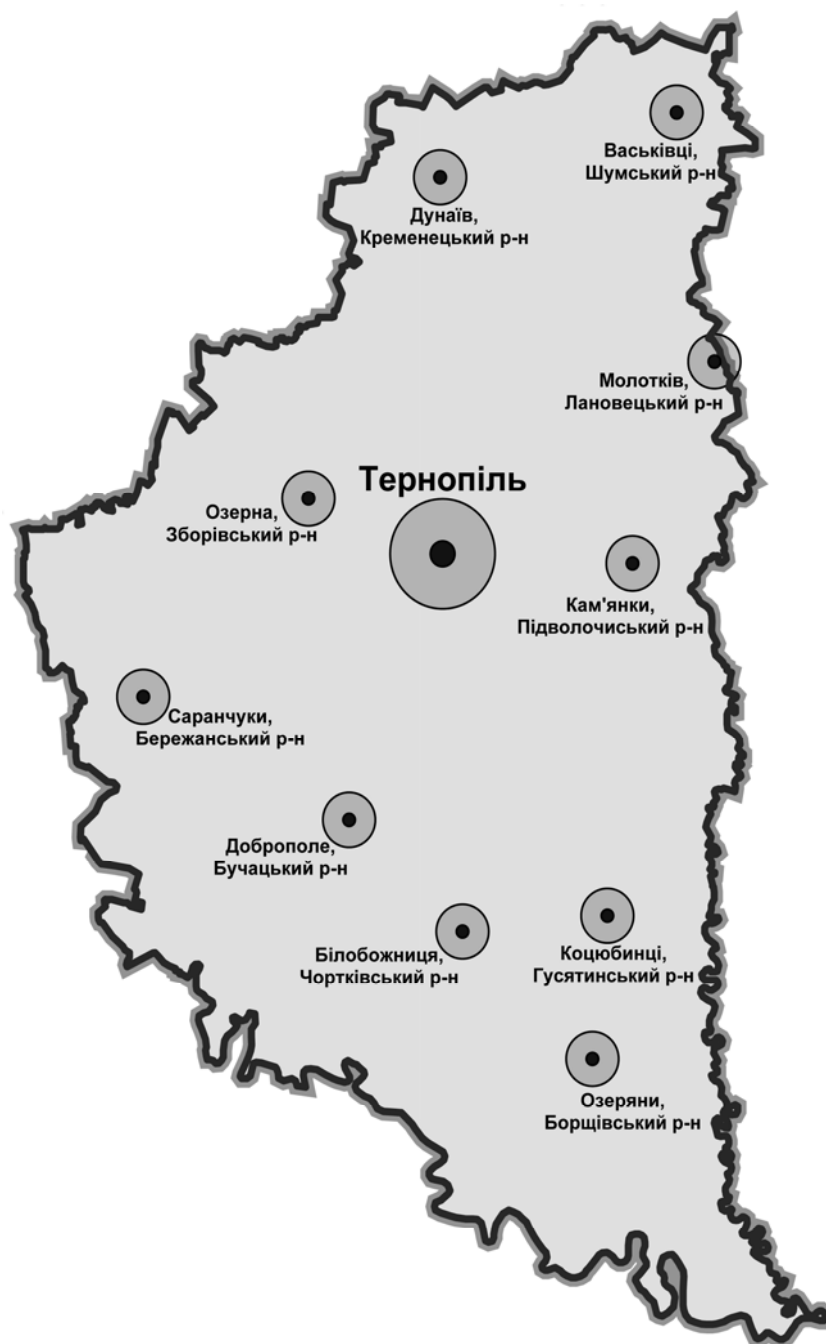

Рис. 1

Спільним для цих сіл є те, що на момент розроблення містобудівної документації (генерального плану села) у 1960-70 роках, в системі розселення в границях існуючих колгоспів, ці села передбачалися як центральні населені пункти.

Територія цих сіл була зручно розташована відносно сільськогосподарських угідь, виробничих комплексів і ферм, перспективних населених місць. Тому вважалось, що нове будівництво слід розмістити саме на їх територіях. Згідно районного планування названих районів генпланами такі села визначалися перспективними населеними пунктами.

Майже кожним Генеральним планом села передбачалося:

1) ділення території населеного пункту на зони садибної забудови, комунальної забудови (без присадибних ділянок), паркових насаджень. Зонування території, розміри окремих зон і їх забудова враховувала черговість, поступове збільшення рівня індустріалізації будівництва, а також рівня благоустрою населеного пункту;

2) доцільна організація внутрішніх і зовнішніх транспортних зв'язків, що досягається шляхом створення основних вулиць, котрі зв'язують між собою громадський центр, зони житлової забудови, парк і групу виробничих забудов.

Для транспортних зв'язків населеного пункту з сільськогосподарськими угіддями, віддаленими виробничими дворами, населеними пунктами бригад і центральним селом передбачалося удосконалення і благоустрій існуючих доріг;

3) зручне розташування адміністративних і культурно-побутових будівель. За проектами ці споруди виконувалися шляхом будівництва окремих будівель, можливого і доцільного блокування, передбачалося розміщення їх, як правило, в центральній частині населеного пункту;

4) створення умов забудови населеного пункту, наближеного до рівня селищ міського типу передбачалося шляхом ущільнення житлового фонду (зменшення присадибних ділянок в межах села і деякого підвищення поверховості за рахунок комунальної забудови).

Архітектурно-планувальна організація території населеного пункту розроблялася з урахуванням природних умов, існуючої мережі вулиць і забудови села. Під громадський центр вибиралася як правило ділянка в сформованому центрі села біля існуючих клубів чи інших громадських будинків. Приклад розташування громадських центрів показано на рис. 2, 3, 4, 5, 6.

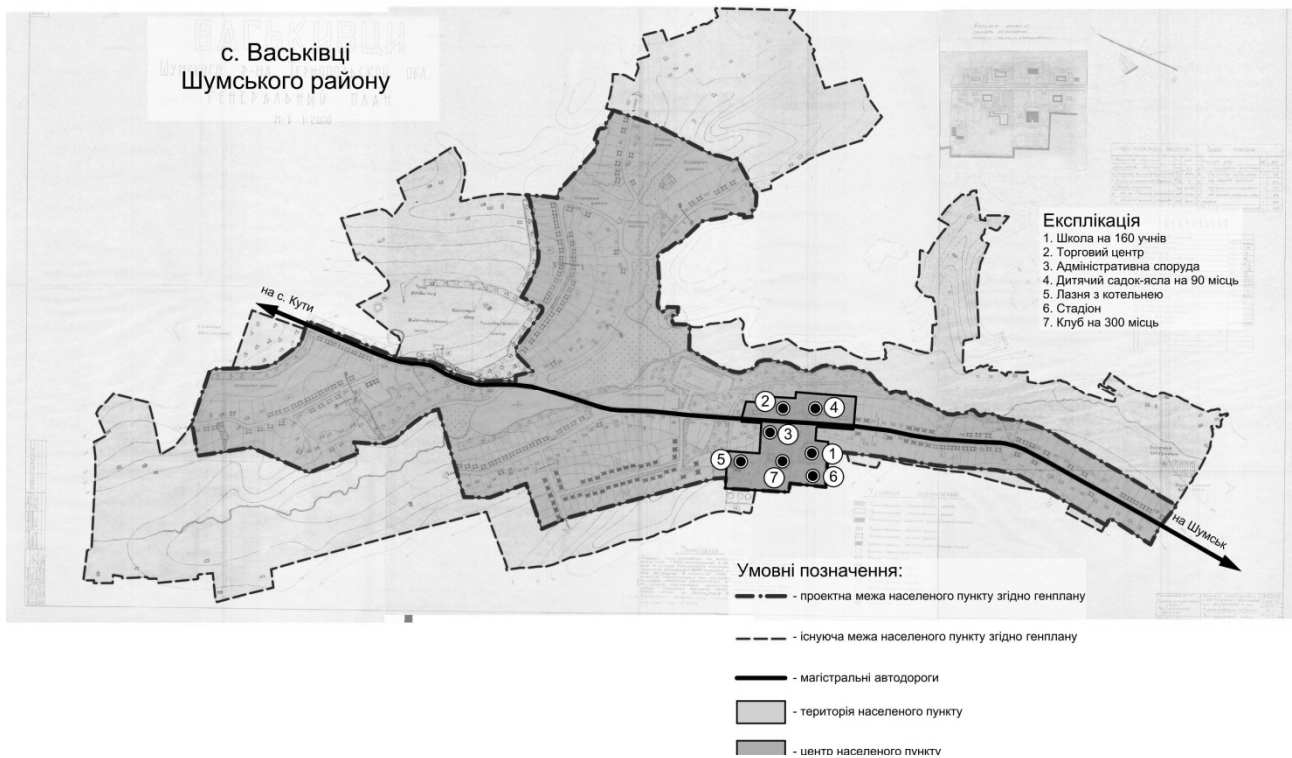

Рис. 2. Розташування громадського центру в с. Васківці Шумського району Тернопільської області [4]

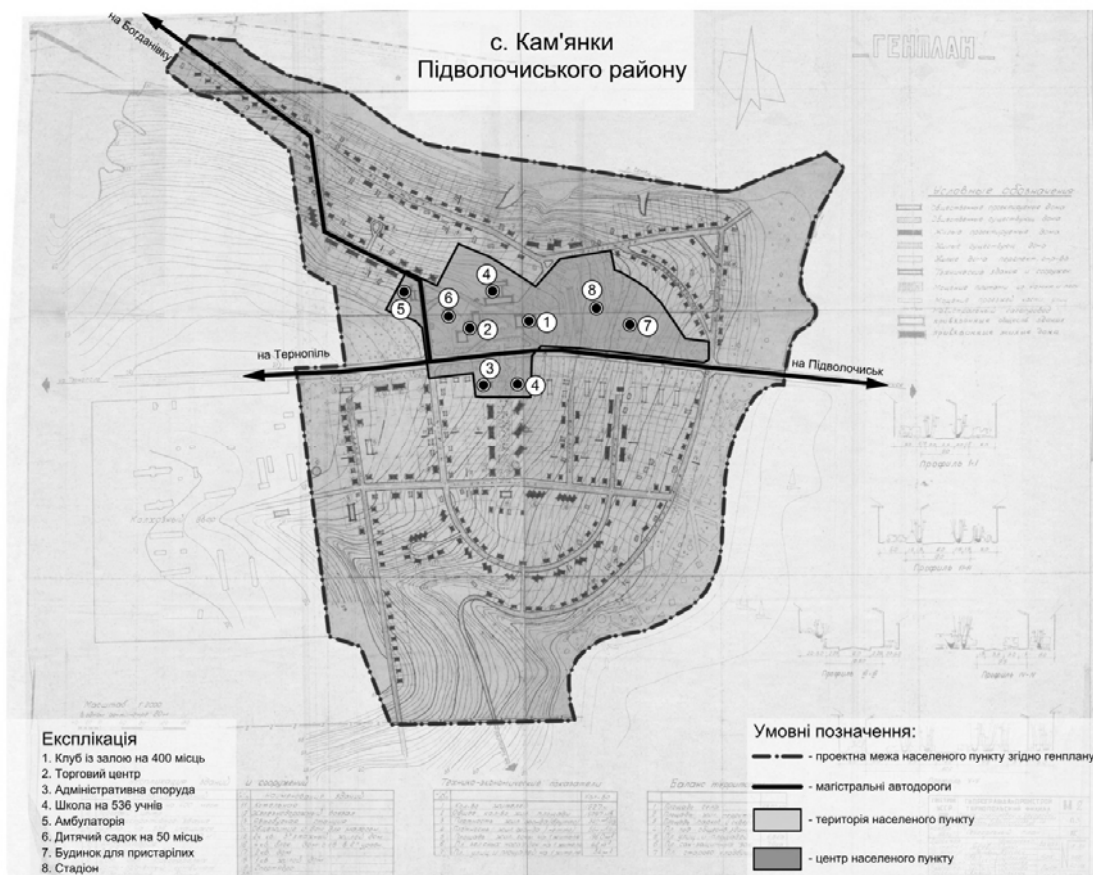

Рис. 3. Розташування громадського центру в с. Кам'янки Підволочиського району Тернопільської області [7]

Рис. 6. Розташування громадського центру в с. Дунаїв Кременецького району Тернопільської області [3]

На сьогоднішній день розвиток будівництва об'єктів соціальної інфраструктури на території досліджуваних сіл виникає з вимоги задоволення потреб мешканців даної території та реалізації їх можливостей. Спільним проявом цього є факт, що нові об'єкти послуг (у переважній більшості – це заклади торгівлі товарами першої необхідності, кафе, бари та розважальні центри) будуються, як правило, місцевими інвесторами. Одночасно об'єкти, що знаходяться у віданні місцевої влади характеризуються значною декапіталізацією (втратою вартості), через відсутність фінансових можливостей територіальних громад на їх утримання, ремонт чи модернізацію. Обмеження створює також державна політика стосовно села і сільської місцевості, яка є малоефективною і мало враховує питання соціальної інфраструктури в селі, переважна більшість об'єктів соціальної інфраструктури доведені до занедбаного стану.

Так, для прикладу, в селі Молотків Лановецького району клуб з залом на 320 місць був збудований у кінці 80-х роках минулого століття. Через відсутність у територіальній громаді коштів на утримання такого великого закладу для села, відсутність потреби у його постійному використанні, а також неналежна експлуатація будівлі привели до того, що у 2007 році (див. рис.7, 8, 9) перебував у аварійному стані, а на сьогоднішній день від нього залишилася тільки ділянка, на якій він був розташований. (див. рис.10).

Рис. 7. Стан будівлі клубу в с. Молотків Лановецького району Тернопільської області на 2007 р.

Рис. 8. Стан будівлі клубу в с. Молотків Лановецького району Тернопільської області на 2007 р.

Рис. 9. Стан будівлі клубу в с. Молотків Лановецького району Тернопільської області на 2007 р.

Рис. 10. Вигляд ділянки в с. Молотків Лановецького району Тернопільської області, на якій розташовувався клуб. Фото 2011 р.

Таким чином, кількість і стан об'єктів соціальної інфраструктури залежить не тільки від кількості мешканців населеного пункту, але і визначається перш за все потребами місцевих мешканців у таких закладах та можливістю їх утримання і належної експлуатації. [1, 2]

Кожне з сіл, які аналізувалися, мають специфічні умови, що впливають на стан соціальної інфраструктури. Спостерігається зв'язок між соціально-

економічним розвитком села та станом інфраструктури. В області виділяються села, де за період 1990–2010 рр. не тільки не було збудовано жодної будівлі соціальної сфери, а й жодного однородинного житлового будинку, більше того, з'явилося 20-30 відсотків вільного житлового фонду. Відповідним є і стан інфраструктури, а її вплив на простір села є мінімальним.

Характерними для села є об'єкти рекреації і спорту. Стадіон, як правило, виконує роль спортивного центру села, а його використання є для цілей рекреації, культурних, видовищних. Тут відбуваються змагання з футболу, спортивні заходи шкіл тощо. Як правило, у першій половині дня вони використовуються учнями шкіл, а ввечері та у святкові дні мешканцями села. Так, у с. Коцюбинці Гусятинського району стадіон знаходиться з півночі від центру села і являє собою трав'янисту поверхню з трибунами на 400 місць. Поряд розташовано майданчик для волейболу, будівля школи I-III ступеня на 450 учнів, через дорогу соціально-культурний комплекс. Стадіон села має організоване сполучення зі школою для зручного проходу учнів на заняття з фізкультури. Мешканці села мають окремий вхід на стадіон з боку вулиці села, який мало упорядкований. Такі сільські стадіони влаштовані тільки у деяких селах області, в основному у селах «стадіони» – це невпорядкований трав'яний майданчик без трибун.

Більша частина спортивної зони є занедбаною і складає територіальні резерви для розбудови об'єктів спорту. Будинок культури є типовим об'єктом з періоду 80-х років XX ст. і входить до складу соціально-культурного комплексу разом з закладами торгівлі, громадського харчування та медичного обслуговування населення. Спостерігається узгодженість масштабу та архітектури школи і соціально-культурного комплексу. Оскільки об'єкти споруджувались приблизно в один і той час, як громадський центр перспективного сільського населеного пункту (рис. 11).

Іншими важливими об'єктами соціальної інфраструктури сіл є рекреаційні парки. [1, 2] Це загальнодоступні території зелених насаджень. Розташовані, як правило, в центрі села, інколи в поєднанні з пам'ятками архітектури та центрами послуг. Зокрема в с. Дунаїв Кременецького району зона відпочинку розташована біля існуючого будинку культури на березі ріки Іква. За функціональним призначенням територія парку ділиться на зони: культурно-просвітніх установ і видовищних показів (клуб, танцплощадка). Ця зона розміщується біля будинку культури. Зона тихого відпочинку знаходиться в глибині парку. В цілому зона парку є загальнодоступною, необгородженою, понад двадцять років тому зроблена спроба організації його благоустрою, однак, на даний час територія перебуває у занедбаному стані.

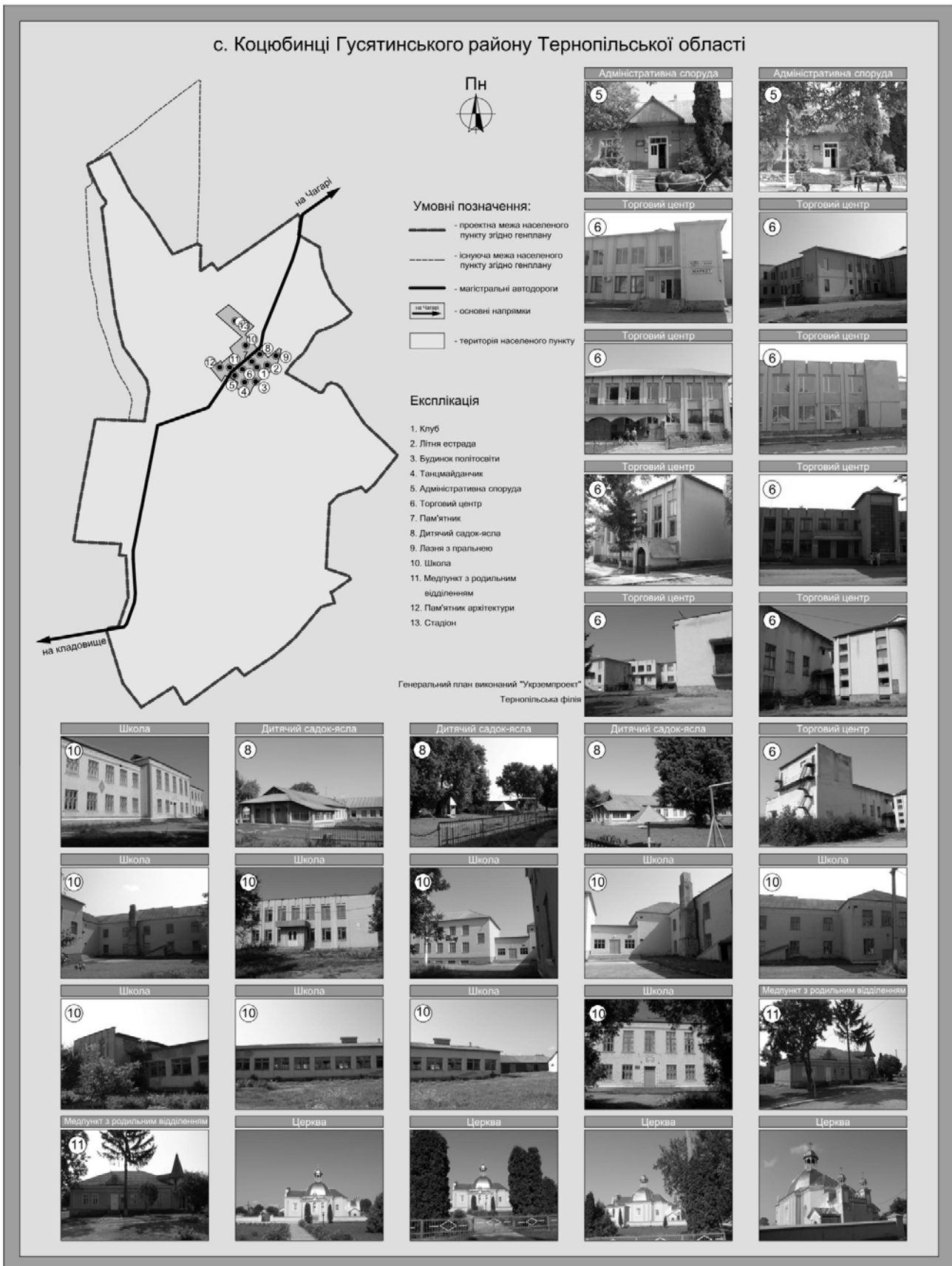

Рис. 11. Об'єкти соціальної інфраструктури с. Коцюбинці Гусятинського району

На вигляд об'єктів впливає низка чинників, наприклад, смак і можливості замовника, існуюча мода та регіональні традиції, професіоналізм авторів та вимоги нормативів. Поняття краси в архітектурі є різностороннім і суб'єктивним, як і в інших сферах життя, але існують певні критерії визначення якості архітектурно-просторового вирішення. Стосується це насамперед: брили будинку і взаємних пропорцій його елементів, відповідних співвідношень стін та даху, а також взаємодії з навколишнім середовищем та сусідньою забудовою.

Стосовно брили будинків — це типові проекти, які «прив'язані» до умов конкретного місця, або пристосовані існуючі будівлі. Висота будинку, як правило, одноповерхова. Брила будинку може бути урізноманітною або симетричною. В більшості спостерігається симетрія і осьовий характер фасаду, організація входу у вигляді ганку з колонами, що підкреслює намагання авторів прив'язуватись до палацового стилю.

Однією з важливих характеристик будинків соціальної інфраструктури є його пов'язання з оточенням. Маємо приклади створення вдалого поєднання та організації затишного простору. Такі умови, наприклад, створюються місцями відпочинку і терасами в дитячих садках. Це ділянки озеленення, інколи мощені та з високими деревами. Такі майданчики мають закритий характер, пристосовані для відпочинку та ігор, захищені від опадів (нечасто зустрічаються).

В оцінці забудови об'єктів соціальної інфраструктури важливу роль відіграє дах як завершення будинку, який захищає його від атмосферних впливів, а також характеризує архітектурний вираз об'єкту. Його форма та матеріал покриття надають будинку своєрідний характер. У традиціях Тернопільщини сформувався високий похилий дах над об'єктами обслуговування, що складає певні пропорції до висоти стіни, прив'язуючись формою до вигляду старих фільварків. У 1950–1970-х роках, як наслідок обов'язковості використання типових проектів будівництва об'єктів соціальної сфери, більшість будівель споруджувалися з плоским перекриттям, інколи з невеликим ухилом. Останніми роками через неефективність, складність та дороговизну експлуатації плоских дахів, знову стає популярним похилий дах, але більш складної форми і з можливістю використання піддашся.

В об'єктах соціальної інфраструктури радянської доби домінують плоскі дахи, а також двосхилі. Двосхилий дах, конструкція якого опирається на двох паралельних стінах по ширині будинку є найпопулярнішою формою для об'єктів соціальної інфраструктури. Він є простим у конструкції, добре вирішує захист від негативних атмосферних впливів, а також створює умови для пристосування горища для використання. Інколи в таких дахах використовуються вікна для освітлення і провітрювання піддашся, а також для

надання виразнішої форми будинку. Залежно від розміщення ділянки та будинку на ділянці фронтна частина будинку орієнтована на головний вхід. Будинки із чотирихилим дахом складають близько 20% від загальної кількості. Вони мають чотири, як правило, однакові схили. Два мають форму трапеції, а два — форму трикутника. Інколи зустрічається дах у вигляді шатра, коли всі схили мають форму трикутника і однаковий нахил.

Розбудованою формою є багатосхилий дах різноманітної форми. Проектується, як правило, у великих будинках (будинки культури, клуби тощо), дуже складної форми, інколи з різними вежами.

Важливим елементом будинку є вхід. Залежно від форми він виконує утилітарну функцію — охорони від атмосферних умов, і декоративну. У першому випадку виступає він як висунуте піддашся (інколи як плита верхнього поверху), але також у вигляді закритого приміщення входу, що захищає простір холу від холоду. Вхід сполучений із ділянкою сходами. Домінуючим типом входу є підвищена тераса, яка піднята на декілька сходин, що творить ганок у класичних чи сучасних формах. Ця форма пов'язується з культурними традиціями, важливістю естетики і престижу будинків такого типу.

Іншим важливим елементом, що має вплив на архітектуру будинку, є під'їзд і організація господарського входу, а інколи і господарських приміщень, що окремо розташовані або прибудовані до основного будинку. У більшості випадків в'їзд є інтегральною частиною в забудові й займає частину фасаду зі сторони вулиці.

До характерних елементів, окрім відкритих терас, належать лоджії. Однак спостерігаються вони у двоповерхових будинках, тоді як більшість соціальної інфраструктури в сільській місцевості є одноповерховою.

Додатковими елементами, що доповнюють форму будинку, можуть бути зовнішні архітектурні деталі, наприклад, пілони і колони, які прив'язані до входів і ганків, або втоплення у стіні, що посилюють пластичний ефект, а також різноманітні дахові вікна. Ці форми вирізняють будівлю.

Більшість будинків оштукатурена. Приблизно у 20-25% використано силікатну цеглу як оздоблення будинку. Відповідно до свого смаку користувачі використовують різноманітні кольори. Колись кольорова гама визначалася проектантами, у сьогоденних умовах, як правило вирішує власник чи користувач на свій не професійний смак. Серед раніше побудованих об'єктів домінують сірі кольори, щодо нових об'єктів, то домінують яскраві кольори, що застосовуються і до кольору даху. Активнішими кольорами виділяються архітектурні деталі, фрагменти стін. Якщо в будинку з минулого домінує сірий колір, у новозбудованих часто використовується білий колір, який міцно

увійшов в українську традицію (білені хати). Такі білі будинки виділяються з оточення.

Проте житлова забудова сіл, яка в нових умовах випереджає розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, та активне використання кольору в житлі, обумовлюють втрату ролі об'єктів інфраструктури в естетичному просторі села.

Аналізуючи стан забудови, можна зауважити, що нові інвестори частіше дбають про організацію фасаду не тільки за рахунок тиньку, а також опоряджують плиткою, каменем, або фарбують. Проте це відноситься до дрібних фрагментів фасаду, щодо яких інвестор має певні зобов'язання, а також дбає про престиж своєї фірми.

Об'єкти соціальної інфраструктури деяких сіл див. рис. 12,13,14,15,16,17.

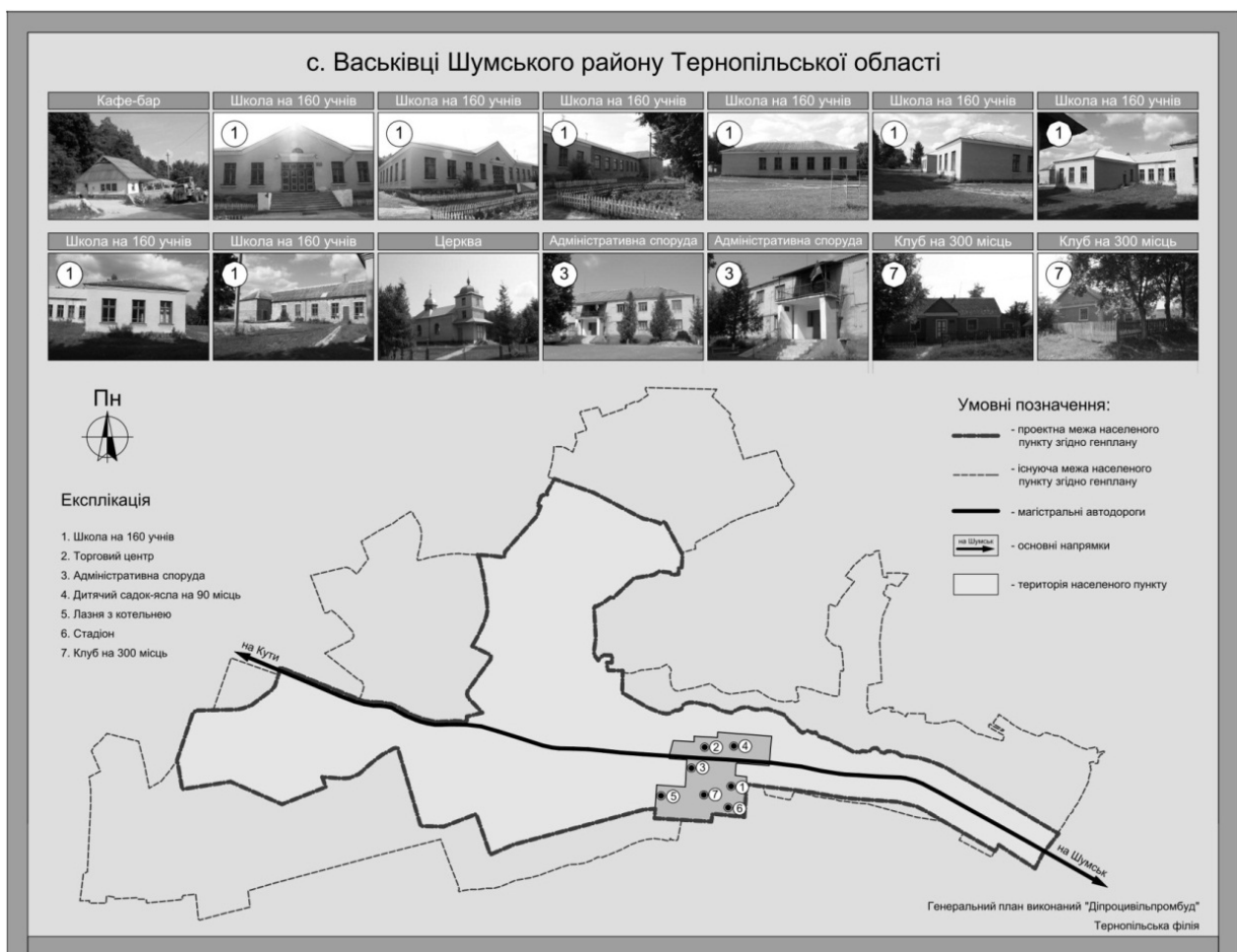

Рис. 12. Об'єкти соціальної інфраструктури с. Васьківці Шумського району Тернопільської області

Рис. 13. Об'єкти соціальної інфраструктури с. Доброполе Буцацького району Тернопільської області

Рис. 14. Об'єкти соціальної інфраструктури с. Дунаїв Кременецького району Тернопільської області

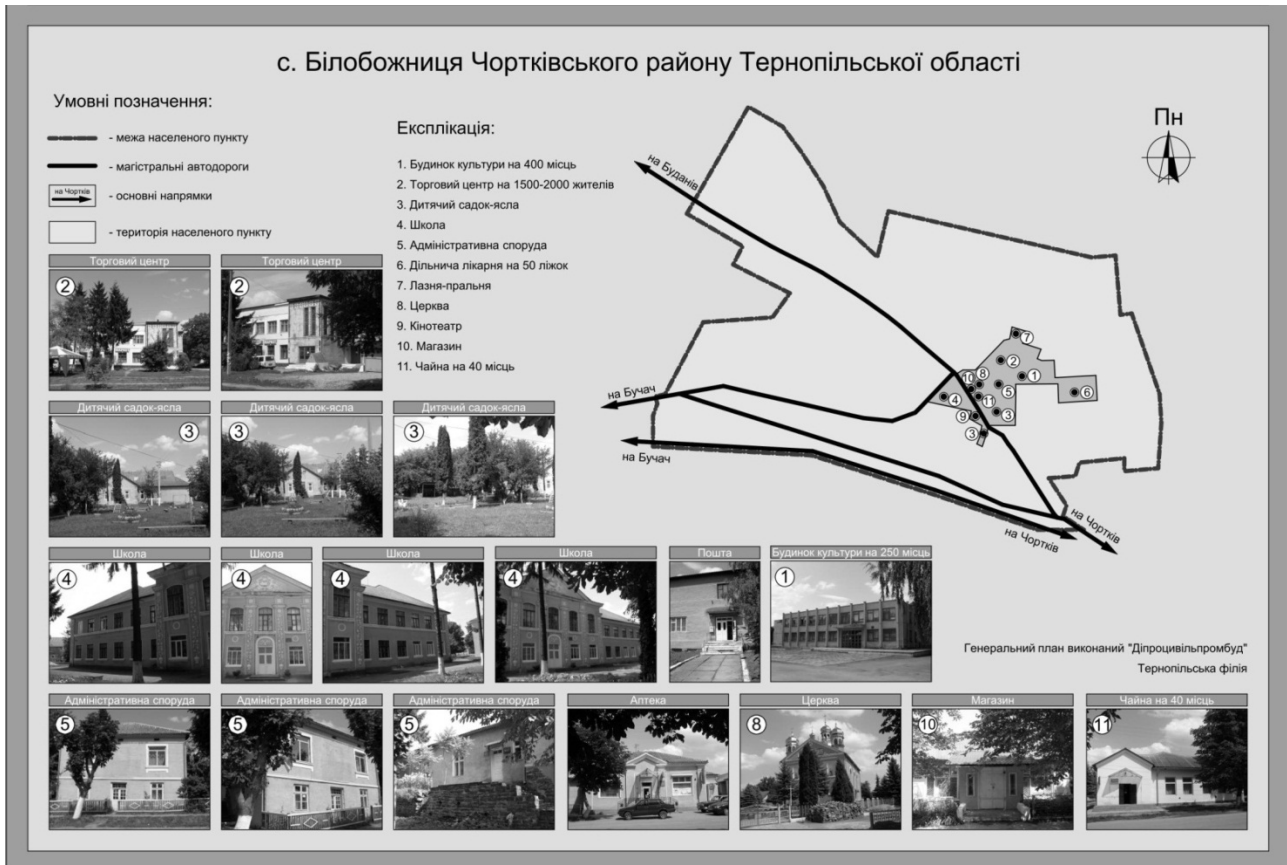

Рис. 15. Об'єкти соціальної інфраструктури с. Білобожниця Чортківського району Тернопільської області

Рис. 16. Об'єкти соціальної інфраструктури с. Кошляки Підволочиського району Тернопільської області.

Рис. 17. Об'єкти соціальної інфраструктури с. Кам'янки Підволочиського району Тернопільської області.

Висновки.

1. У результаті аналізу розміщення ділянок і об'єктів соціальної інфраструктури в селах можна стверджувати, що більшість об'єктів локалізована в існуючій забудові в сформованому центрі села. Лише у декількох випадках об'єкти, які потребували великих територій (зокрема школи, парки, стадіони і клуби) розташовані на відкритих територіях. Розміщення об'єктів соціальної сфери у щільній забудові центру і поблизу центральної частини села має великі переваги, оскільки близьке розташування різних об'єктів дозволяє збагачувати їх функції та покращує умови доступу до них. Найважливіше значення для локалізації таких об'єктів має чинник доступності, репрезентативне оточення, можливість вирішення питань інженерної інфраструктури.

2. Стан утримання об'єктів соціальної інфраструктури у невеликих за кількістю мешканців і депресивних сільських населених пунктах говорить про те, що необхідно внести низку змін у чинне містобудівне законодавство, в тому числі, передбачити обов'язковість розроблення крім схеми районного планування схеми планування територіальних громад. Це дасть можливість провести аналіз та забезпечити розміщення та утримання об'єктів соціальної інфраструктури в таких населених пунктах, які можуть бути об'єднані в одну

велику територіальну громаду, що вирішить питання можливості належного утримання об'єктів, раціонально розрахувати потребу у таких об'єктах та їх місткість.

3. На стан, вид та використання об'єктів соціальної інфраструктури мають вплив такі чинники: діяльність органів місцевого самоврядування, податкове законодавство, економічно-правові, виробничо-господарські, демографічні і міграційні процеси.

4. Як результат, зміни, що виникли із політичних і господарських трансформацій як у державі призвели до того, що за останні десятиліття (пострадянський період) практично не зводяться нові об'єкти соціальної інфраструктури в сільській місцевості, водночас існуючі крім найактуальніших об'єктів занепадають і руйнуються. Така ситуація спостерігається і з станом внутрішніх сільських вулиць та проїздів, а також з зовнішніми транспортними зв'язками (дорогами). Утворені за останні роки крупні агропромислові комплекси, використовуючи сотні тисяч гектарів земель товарного виробництва територіальних громад не вносять жодних інвестицій на утримання чи розвиток об'єктів соціальної інфраструктури сіл.

5. Як показали дослідження, потреби у розмірах та локалізації ділянок для розміщення об'єктів обслуговування різного призначення змінюються. У випадку дослідження соціальної інфраструктури виявлено вплив нового житлового будівництва та реконструкції існуючої забудови в селі на розміщення об'єктів надання послуг населенню. На території села переважно не локалізуються нові ділянки для об'єктів надання послуг, такі об'єкти нерідко розміщуються в приватних будинках чи на їх території, і відіграють важливу роль у формуванні мережі надання соціально-побутових послуг мешканцям села.

6. Архітектура будинків соціальної інфраструктури в селах Тернопільщини є дуже різноманітною. Найважливішими з погляду архітектури є найстаріші об'єкти. Більшість будинків, що виникли в радянський період, мають сумнівну архітектурну цінність і невдале поєднання з оточенням.

7. Забудова сіл здійснювалася та продовжує здійснюватися новими об'єктами, як правило, без належних вимог до архітектурно-естетичного вирішення вигляду будинків та без участі відповідних фахівців на кожній стадії їх створення. Таке ставлення до створення об'єктів архітектури є наслідком недосконалості та суперечливості нормативно-правової бази в галузі архітектури і будівництва.

Бібліографічний список

1. Габрель М. М. Просторова організація містобудівних систем: моногр. / Микола Михайлович Габрель ; [IPД НАН України]. – К. : Видавничий дім А.С.С, 2004.-400с. ; іл.
2. Габрель М. Рекомендації з просторового планування міст та територій : навч. посіб. / М. Габрель, І. Олійник, М. Габрель. – Львів : Львів. обл. рада, 2008. – 192с.
3. Генеральний план села Дунаїв Кременецького району, Тернопільської області, розроблений Гипрогражданпромстрой (Тернопільським філіалом) в 1978 році.
4. Генеральний план села Васьківці Шумського району, Тернопільської області, розроблений Гипрогражданпромстрой (Тернопільським філіалом) в 1970 році.
5. Генеральний план села Саранчуки Бережанського району, Тернопільської області, розроблений Республіканським проектним інститутом «Укрземпроект», м. Тернопіль в 1968 році.
6. Генеральний план села Коцюбинці Гусятинського району, Тернопільської області, розроблений Республіканським проектним інститутом «Укрземпроект», м. Тернопіль в 1972 році.
7. Генеральний план села Кам'янки Підволочиського району, Тернопільської області, розроблений Гипрогражданпромстрой (Тернопільським філіалом) в 1965 році.

Аннотація.

Проанализированы архитектурно-планировочные особенности объектов социальной инфраструктуры, а также характер их размещения в условиях социально-экономических трансформаций на примере ряда сел Тернопольской области.

Определены пути и условия дальнейшего развития объектов социальной инфраструктуры и мест их расположения.

Annotation.

The architectural and planning features of the objects of social infrastructure as well as their allocation under social and economic transformations on the example of the villages of Ternopil region have been analyzed herewith.

The ways of and conditions of further development of the objects of social infrastructure and their placements have also been defined.